

СЛОВОВІРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЗВ ОСІБ В ПАМ'ЯТКАХ РОСІЙСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ XVII СТОЛІТТЯ

Вивчення словникового складу російської мови в синхронному та діяхронному аспектах дозволяє виділити не тільки загальне і специфічне в лексичі, а й визначити джерела та шляхи її формування, а також передбачає розгляд лексичної структури мови як системи. Проблемами історії російської мови займалися відомі мовознавці: Білоусова О. С., Волков С. С., Горпинич В. О., Закупра Ж. А., Кровицька О. В., Котков С. І. та інші. Однак недостатньо вивченим залишається словниковий склад російської мови XVII століття.

У процесі становлення номінативної системи російської мови XVII століття семантична категорія особи знаходить своє вираження за допомогою різних способів номінації, серед яких суфіксація є одним з найбільш типових.

У нашій статті ми звернулися до мотиваційної сторони похідних найменувань із значенням осіб, що займаються тваринництвом. Значну їх частину становлять суфіксальні найменування зі значенням особи.

Назви осіб на -никъ / -льникъ. Суфікс **-никъ** є одним з найпродуктивніших словотворчих засобів в російській мові XVII ст., що діють у сфері номінації особи. Дослідниками відзначається лише невелике скорочення назв осіб на **-никъ** внаслідок активізації суфікса **-щикъ / -чикъ** та заміщення їх паралельними назвами [1:100; 2:25]. Похідні на **-никъ** утворені від іменників та дієслів.

Відіменникові найменування в основному мотивовані різними об'єктними ознаками. До найменувань із мотиваційною ознакою «предмет садового ведення, об'єкт управління» близька невелика група слів на **-никъ**, мотивована предметом опіки, догляду. Їх семантико-синтаксична мотиваційна модель (далі ССММ) – «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт опіки». Словотвірне значення цих одиниць – «той, хто доглядає за будь-ким, названим твірною основою». Конкретними предикатами є дієслова *доглядати, пасти*. Наприклад, *вельблудникъ* «той, хто доглядає за верблюдами», *воловникъ* – «той, хто доглядає за волами», *гусятникъ* – «той, хто пасе гусей», *зверникъ* – «той, хто доглядає за звірами, служитель звіринця», *медвѣдникъ* – «той, хто доглядає за ведмедями», *овечникъ* – «той, хто пасе вівці», *ястрябникъ* – «той, хто доглядає за яструбами».

Ознакою «об'єкт докладання дії, предмет занять, професійної діяльності» мотивовані найменування, що виникли на базі ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт впливу». Словотвірні значення цієї групи похідних слів – «той, хто впливає на предмет, названий твірною основою». Оскільки характер предмета, який зазнає впливу, може бути досить різноманітним, більш детальне диференціювання мотивацій цієї групи найменувань можливо лише

з урахуванням конкретних предикатів. Найбільш поширеним з них є дієслово *обробляти*. Наприклад: *бобровникъ* – «той, хто обробляє боброві шкури», *линичникъ* – «той, хто обробляє лисячі шкурки», *медвѣдникъ* – «той, хто обробляє ведмежі шкури».

Необхідно відзначити, що нерідко у відсубстантивних найменуваннях, що розрізняються мотиваційними основами і лексичними значеннями, відбувається збіг форм (омонімія). Найчастіше вона виникає при мотивації найменувань осіб за продуктом професійної діяльності та предметом торгівлі. Рідше збігаються форми найменувань, мотивованих об'єктом привласнення, об'єктом, на який спрямована дія: *бобровникъ* – «той, хто ловить бобрів» і «той, хто обробляє боброві шкури».

Віддієслівні найменування осіб з суфіксом **-никъ** мотивовані діями особи. Похідні, мотивовані діями, що здійснюються названою особою, утворені за ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії». У них реалізується словотвірне значення «той, хто здійснює дію, яка названа твірною основою». Наприклад: *водильникъ* – «той, хто водить ведмедя».

Проаналізований нами матеріал показує, що більшість найменувань осіб на **-никъ** мотивовано об'єктом дії, а також дією названої особи. Лише незначна частина найменувань мотивована обставинами дії.

Відіменникові назви осіб на **-никъ** частотніші віддієслівних. Очевидно це пояснюється тим, що вони здатні передати більшу кількість семантичних зв'язків. Про те ж свідчить і різноманітність мотиваційних моделей, що представляють відіменникові найменування.

Назви осіб на -щикъ / -чикъ, -льщикъ. Дослідниками відзначається висока словотворча активність суфіксів **-щикъ / -чикъ, -льщикъ**. Імена осіб на **-щикъ / -чикъ, -льщикъ** так само, як і назви осіб на **-никъ**, переважно відіменникового типу, віддієслівних найменувань значно менше. Відіменникові найменування осіб на **-щикъ / -чикъ** мотивовані об'єктними та обставинними ознаками.

Невелика група слів на **-щикъ / -чикъ** мотивована предметом опіки, догляду. Їх ССММ – «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт опіки». Словотвірні значення цих одиниць – «той, хто доглядає за будь-ким, названим твірною основою». Конкретними предикатами є дієслова *доглядати, паси*. Наприклад: *лебедчикъ* «той, хто доглядає за лебедями», *отарищикъ* «той, хто пасе отару».

Найменування, мотивовані ознакою «об'єкт привласнення», утворені за ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт привласнення». У похідних номінаціях реалізується словотвірне значення «той, хто привласнює предмети, названі твірною основою». Конкретні предикати – *ловити, збирати*. Наприклад: *бобровщикъ* – «той, хто ловить бобрів», *звѣровщикъ* – «той, хто ловить звірів».

Ознакою «об'єкт докладання дії» мотивовані найменування, що виникли на основі ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт впливу». Словотвірні значення цієї групи похідних слів – «той, хто впливає на предмет, названий твірною основою». Конкретних предикатів може бути безліч, оскільки є

різноманітним сам характер впливу на предмет і різні об'єкти впливу. Наприклад: *бобровщикъ* – «той, хто обробляє боброві шкури».

Назви осіб на -арь. Найменування осіб на **-арь** утворені від субстантивних і, рідше, дієслівних основ. У розглянутому матеріалі вони мотивовані об'єктами. Найменування, мотивовані предметом торгівлі, утворені за ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії + предмет торгівлі». У них реалізується словотвірне значення «той, хто торгує чимось, названим твірною основою». Конкретними предикатами є слова *продавати, торгувати*. Наприклад: *говядарь* «той, хто торгує худобою».

Група похідних назв на **-арь**, що мотивована предметом опіки, догляду, утворена за ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт опіки». Словотвірні значення цих одиниць – «той, хто доглядає за кимось, названим твірною основою». Конкретними предикатами є дієслова *доглядати, пасти*. Наприклад: *говядарь* «той, хто доглядає за коровами», *гусарь* – «той, хто пасе гусей», *краварь* «той, хто пасе корів», *крагуярь* – «той, хто доглядає за крагуями (яструбами)», *овчарь* – «той, хто доглядає за вівцями», *ослярь* – «той, хто доглядає за ослами», *скотарь* – «той, хто доглядає за худобою».

Назви осіб на -ець. Найменування осіб на **-ець** утворені від основи дієслова. Номінації, мотивовані діями, які здійснюються названою особою, утворені за ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії». У них реалізується словотвірне значення – «той, хто здійснює дію, яка представлена твірною основою». Наприклад: *доилець* – «той, хто доїть».

Назви осіб на -тель. Найменування осіб на **-тель** утворені тільки від дієслівних основ і мотивовані предикативними ознаками. Семантична ознака «дія, що здійснюється названою особою» лежить в основі похідних слів, утворених за ССММ «особа-суб'єкт + предикат дії». У них реалізується словотвірне значення – «той, хто здійснює дію, яка представлена твірною основою». Наприклад: *конедержатель* – «той, хто тримає коней», *паствитель* – «той, хто пасе тварин».

Назви осіб на -ухъ. Похідні найменування осіб на **-ухъ** утворені від іменників і мотивовані об'єктною ознакою – предметом опіки. Їх ССММ – «особа-суб'єкт + предикат дії + об'єкт опіки». Реалізоване словотвірне значення – «той, хто доглядає за тваринами, названими твірною основою». Конкретні предикати – *доглядати, пасти*. Наприклад: *волухъ* – «той, хто пасе волів», *конюхъ* – «той, хто доглядає за кіньми», *овчухъ* – «той, хто доглядає за вівцями», *пастухъ* – «той, хто пасе худобу».

У результаті аналізу виділено ССММ назв осіб, що займаються тваринництвом, виявлено об'єктні, обставинні та предикативні мотивуючі ознаки, а також конкретні словесні предикати, які безпосередньо впливають на формування семантики похідного найменування. У статті розглянуто як продуктивні суфіксальні засоби, що беруть участь у творенні номінацій зі значенням особи (**-никъ / -льникъ, -щикъ / -чикъ, -ець, -тель**), так і малопродуктивні (**-арь, -ухъ**).

Аналіз двадцяти дев'яти суфіксальних найменувань дав можливість визначити номінативний потенціал досліджуваних мовних засобів номінації

особи, показати їх спеціалізацію за окремими семантичними мотивуючими ознаками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азарх Ю.С. Словообразование и формирование существительных в истории русского языка. / Ю. С. Азарх. – М.: Наука, 1984. – 247 с.
2. Хохлачева В.Н. Словообразование существительных со значением лица / В.Н. Хохлачева // Суффиксальное словообразование существительных в восточнославянских языках XV–XVII вв. – М., 1974. – С. 11–58.
3. Шмелёв, Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев; АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1973. – 278 с.

СЛОВНИКИ

1. Словарь русского языка XI–XVII вв.: указатель источников в порядке алфавита сокращенных обозначений / АН СССР, Ин-т русского языка; сост. С. Ф. Геккер. – М.: Наука, 1975.
2. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1987. – Т. 1 – 4.